

VAGGERYDS
KOMMUN

Handlingsplan för det ANDT- förebyggande arbetet i Vaggeryds kommun

Antagen av kommunfullmäktige 2024-03-25 §
36 Ansvarig förvaltning: Socialförvaltningen
Ansvarig tjänsteman: Socialchef

Dokumentnamn: Handlingsplan för ANDT-förebyggande arbetet i Vaggeryds kommun		Dokumenttyp: Plan	Omfattar: Vaggeryds kommun	
Dokumentägare: Socialchef	Dokumentansvarig: Socialchef (med stöd av ANDT-samordnare)	Publicering: Original i ärendesystem: KS 2023/082 Publikt på vaggeryd.se		
Författningsstöd och styrdokument				
Antaget av/ Beslutinsats Antagen av KF 2024-xx-xx §xx	Bör revideras senast: I början av nästa mandatperiod	Revideras och utvärderas av: ANDT-samordnare	Diarienummer: KS 2023/082	
			Klassificering	Inf:KLASS
Revidering:				

Innehållsförteckning

INNEHÅLLSFÖRTECKNING	3
INLEDNING	4
SYFTE.....	4
NATIONELL ANDT-STRATEGI.....	4
REGIONALT ANDT – FÖREBYGGANDE ARBETE I JÖNKÖPINGS LÄN	6
ÖVERGRIPANDE MÅL.....	6
MINSKAD TILLGÅNG.....	6
SENARE DEBUTÅLDER	6
SKADLIGT BRUK SKA MINSKA.....	6
ÖKAD TILLGÄNGLIGHET TILL VÅRDEN	6
MINSKAT ANTAL DÖDA OCH SKADADE.	6
ANDT– FÖREBYGGANDE ARBETE I VAGGERYDS KOMMUN	8
ORGANISATION.....	8
NULÄGESBESKRIVNING	9
NATIONELLT	9
<i>Alkohol</i>	9
<i>Narkotika</i>	10
<i>Dopning</i>	11
<i>Tobak</i>	11
REGIONALT OCH LOKALT	12
<i>Alkohol</i>	12
<i>Narkotika</i>	12
<i>Dopning</i>	12
<i>Tobak</i>	12
MÅL 1 - MINSKAD TILLGÅNG.....	13
<i>Insatsområde: Samordnad, effektiv och likvärdig alkohol- och tobakstillsyn</i>	13
<i>Insatsområde: Samverkan mellan ANDT-förebyggande och brottsförebyggande arbete på alla nivåer</i>	15
MÅL 2 – SENARE DEBUTÅLDER	19
<i>Insatsområde: En hälsofrämjande skola utifrån elevers olika förutsättningar och behov</i>	19
<i>Insatsområde: Effektivt arbete mot langning av alkohol och tobak</i>	20
<i>Insatsområde: Spridning och tillämpning av ett kunskapsbaserat cannabisförebyggande arbete</i>	21
MÅL 3- SKADLIGT BRUK SKA MINSKA	22
<i>Insatsområde: Uppmärksamma och förebygga ANDT-relaterad ohälsa inom olika arenor</i>	22
MÅL 4 – ÖKAD TILLGÄNGLIGHET TILL VÅRD	24
<i>Insatsområde: Samverkan för en sammanhållen vård</i>	24
<i>Insatsområde: Insatser för att nå socialt och hälsomässigt utsatta till följd av missbruk eller beroende</i>	25
MÅL 5 – MINSKAT ANTAL DÖDA OCH SKADADE.....	26
<i>Insatsområde: Erbjuda ändamålsenligt stöd för att skydda barn</i>	26
<i>Insatsområde: Insatser för att motverka trafikrelaterade skador och dödsfall till följd av alkohol- och narkotikabruk</i>	29
UPPFÖLJNING OCH UTVÄRDERING AV HANDLINGSPLANEN	29
REFERENSER	30

Inledning

Användningen och missbruk av ANDT (alkohol, narkotika, dopning och tobak) kan få konsekvenser både psykiskt, fysiskt men även socialt¹. I handlingsplanen för det ANDT-förebyggande arbetet i Jönköpings län 2017-2021 lyfter man fram att bruket och missbruket av ANDT inte bara får konsekvenser för den som brukar utan även för de som finns i omgivningen.

Inom den nationella folkhälsopolitiken har ANDT arbetet fått en central roll. Den största förebyggande effekten uppstår enligt Länsstyrelsen i Jönköpings län då universella insatser kombineras med selektiva insatser².

Målet med denna lokala ANDT- handlingsplan för Vaggeryds kommun är att omsätta målsättningarna från den nationella ANDT-strategin i kommunen samt att skapa översyn över det ANDT-förebyggande arbetet som bedrivs i kommunen.

Nedan följer en redovisning av den nationella ANDT-strategin 2016-2020 samt den regionala handlingsplanen för Jönköpings län 2017-2021. Därefter följer en redovisning av Vaggeryds kommuns lokala ANDT-förebyggande arbete.

Syfte

Syftet med den lokala handlingsplanen är att förankra det nationella och regionala ANDT-förebyggandet arbetet på lokal nivå. Handlingsplanen skall även fungera som ett hjälpmedel för att kartlägga och samla alla de insatser och aktiviteter som görs i kommunen innanför ramen för det ANDT- förebyggande arbetet.

Nationell ANDT-strategi

I Sverige har det funnits en ANDT-strategi sedan 2011³. I februari år 2016 antog regeringen propositionen *En samlad strategi för Alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobakspolitiken 2016 - 2020* som en fortsättning på den tidigare propositionen som gällde mellan åren 2011–2015⁴. För att främja långsiktighet och kontinuitet ligger det övergripande målet från den första strategiperioden kvar även under den andra strategiperioden.

Det övergripande målet i den nationella strategin är:

”Ett samhälle fritt från narkotika och dopning med minskade medicinska och sociala skador orsakade av alkohol och med ett minskat tobaksbruk”

Målet bygger på visionen om ett samhälle där alla ska kunna växa upp och leva utan risk att skadas på grund av sitt eget eller andras bruk av alkohol, narkotika, dopningsmedel eller

¹ Länsstyrelsen Jönköpings län, 2017

² Länsstyrelsen Jönköpings län, 2017

³ Regeringen, 2021a

⁴ Skr 2015/16:86

tobak. Basen i det svenska alkohol- och drogförebyggande arbetet utgörs av bland annat begränsad tillgänglighet, prispolitik och opinionsbildning.

I den nationella ANDT – strategin tydliggörs jämlikhets- och jämställdhetsperspektivet som ska genomsyra ANDT-arbetet på alla nivåer. Insatser för att skydda barn och unga mot eget och andras skadliga bruk utgör grunden för det hälsofrämjande och förebyggande ANDT-arbetet.

I mars 2021 lade regeringen fram propositionen 2020/21:132 *En förnyad strategi för politiken avseende alkohol, narkotika, dopning, tobak och nikotin samt spel om pengar 2021–2025* (ANDTS-strategi)⁵. Meningen med den nya propositionen var att ange mål och inriktning för hur samhällets insatser skulle genomföras, samordnas och följas upp för en ny strategiperiod 2021-2025.

Propositionen innehåller ett förslag på ett reviderat övergripande mål och sju långsiktiga mål med prioriterade insatsområden för ANDTS- arbetet för den angivna perioden. Regeringen anger som förslag att den förnyade strategin skall omfatta spel om pengar, narkotikaklassade förskrivna och icke-förskrivna läkemedel samt att tobaksbegreppet skall utvidgas till att inkludera även nikotinprodukter⁶.

I den nya strategin föreslår man även att målet om att skydda barn mot skadeverkningar skall återinföras.

Den 15 juni 2021 sa dock riksdagen nej till förslaget om en förnyad strategi för politiken för alkohol, narkotika, tobak, dopning och spel om pengar⁷. Riksdagen meddelade att de bland annat vill se en större tydlighet när det gällde regeringens prioriteringar och gav dem därför ett tillkännagivande där regeringen uppmanas återkomma med ett förslag och en reviderad och förbättrad ANDTS- strategi⁸. Riksdagen gav även regeringen tillkännagivanden angående några andra saker rörande strategin.

Då förslaget till en förnyad ANDTS- strategi röstades ner av riksdagen baseras den lokala ANDT- handlingsplanen för Vaggeryds kommun på den senaste nationella strategin som gällde 2016-2020 samt den regionala 2017-2021.

Den lokala handlingsplanen för Vaggeryds kommun kommer uppdateras med nya nationella direktiv kring ANDTS, där även spel (S) ingår.

⁵ Regeringen, 2021b

⁶ Regeringen, 2021b

⁷ Riksdagen, 2021a

⁸ Riksdagen, 2021b

Regionalt ANDT – förebyggande arbete i Jönköpings län

Det regionala ANDT- förebyggande arbetet i Jönköpings har sedan år 2009 samlats under samverkansorganisationen Insikt/Utsikt⁹.

Som en del av det regionala ANDT förebyggande arbetet togs en handlingsplan fram som riktar sig till berörda aktörer i länet, såväl myndigheter, organisationer och ideell sektor som arbetar med ANDT- förebyggande arbete. Denna handlingsplan gäller från 2017- 2021.

Länsstyrelsens avsikt med dokumentet är att det skall fungera som ett stöd för inblandade aktörer samt som underlag för att prioritera insatser på ett sådant sätt att möjligheten till samverkan ökar. Genom kommundialoger och diskussioner på nätverksmöten har handlingsplanen utformats i samverkan mellan Länsstyrelsen i Jönköpings län, Region Jönköpings län, Polismyndigheten i Jönköpings län, länets kommuner och ideell sektor.

Syftet med den regionala handlingsplanen är att skapa ett effektivt, strategiskt och långsiktigt ANDT-förebyggande arbete i hela länet, samt att stärka samverkan och samordningen mellan de aktörer i länet som arbetar med ANDT. För att följa den inriktning och ambition som gäller i den nationella strategin följer den regionala handlingsplanen den struktur som finns uppbyggd i den nationella strategin. Det övergripande nationella målet gäller också som övergripande mål för Jönköpings län.

Övergripande mål

Mål 1	Mål 2	Mål 3	Mål 4	Mål 5
Minskad tillgång	Senare debutålder	Skadligt bruk ska minska	Ökad tillgänglighet till vården	Minskat antal döda och skadade.
Tillgång till alkohol, narkotika, dopningsmedel och tobak ska minska.	Antalet barn och unga som börjar använda narkotika, dopningsmedel och tobak eller debuterar tidigt med alkohol ska successivt minska.	Antalet kvinnor och män samt flickor och pojkar som utvecklar skadligt bruk, missbruk eller beroende av alkohol, narkotika, dopningsmedel eller tobak ska successivt minska.	Kvinnor och män samt flickor och pojkar med missbruk eller beroende ska utifrån sina förutsättningar och behov ha ökad tillgänglighet till vård och stöd av god kvalitet.	Antalet kvinnor och män samt flickor och pojkar som dör och skadas på grund av sitt eget eller andras bruk av alkohol, narkotika, dopningsmedel eller tobak ska minska.
INSATSOMRÅDEN				
Samordnad, effektiv och likvärdig alkohol- och tobakstillsyn. Samverkan mellan ANDT- och brottsförebyggande arbete på alla nivåer.	En hälsofrämjande skola utifrån elevers olika förutsättningar och behov. Effektivt arbete mot langning av alkohol och tobak.		Samverkan mellan hälso- och sjukvård och socialtjänst samt med andra aktörer för en sammanhållen vård utifrån kvinnors och mäns samt flickors och	Uppmärksamma och erbjuda ändamålsenligt stöd till flickor och pojkar som föds med skador till följd av ANDT eller som växer upp i familjer med missbruk eller annan omsorgssvikt, inklusive våld, med

⁹ Länsstyrelsen Jönköpings län, 2017

	Spridning och tillämpning av ett kunskapsbaserat cannabis-förebyggande arbete.		pojkers specifika förutsättningar och behov. Insatser för att nå kvinnor och män samt flickor och pojkar i en socialt och hälsomässigt utsatt situation till följd av missbruk eller beroende.	koppling till alkohol eller narkotika. Strategiskt och långsiktigt arbete för att motverka narkotika-relaterad dödlighet bland kvinnor och män samt flickor och pojkar. Insatser för att motverka trafikrelaterade skador och dödsfall till följd av alkohol- och narkotikabruk.
--	--	--	---	--

ANDT- förebyggande arbete i Vaggeryds kommun

För att följa den inriktning och ambition som gäller både nationellt och regionalt följer Vaggeryds kommuns ANDT- handlingsplan den struktur som finns uppbyggd i den regionala strategin. Det övergripande nationella målet för ANDT-förebyggande arbete är

“ett samhälle fritt från narkotika och doping med minskade medicinska och sociala skador orsakade av alkohol och med ett minskat tobaksbruk”¹⁰

Detta mål gäller också som övergripande mål för Jönköpings län och i och med det också för Vaggeryds kommun.

Den regionala handlingsplanen är uppdelad i fem målområden utifrån det övergripande nationella målet. Under varje mål finns ett eller flera insatsområden till vilka insatser på kommunal nivå har kopplats. Till varje insats kopplas aktör/aktörer eller verksamheter som är ansvariga för genomförandet av insatsen.

Organisation

Samordningen av det ANDT- förebyggande arbetet i Vaggeryds kommun utförs av fältsekreterarna som har uppgiften som en del i sina tjänster (50 % på två heltidstjänster). Uppgiften innebär att samordna och ta fram strukturen för handlingsplanen på den kommunala nivån. Handlingsplanen skall fungera som en utgångspunkt för förvaltningarnas arbete med det ANDT- förebyggande arbetet. Fältsekreterarna arbetar även med den tillgänglighetsbegränsande verksamheten, som en del av det ANDT- förebyggande arbetet, i form av yttre tillsyn av serveringstillstånd och tillsyn över försäljning av tobak, folköl och receptfria läkemedel.

¹⁰ Skr. 2015/16:86. En samlad strategi för alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobakspolitiken 2016-2020

Nulägesbeskrivning

Nationellt

Centralförbundet för alkohol – och narkotikaupplysning, CAN, är ett nationellt kompetenscentrum inom ANDT-området och deras uppdrag innefattar att sprida kunskap om konsumtions- och skadeutvecklingen av alkohol och andra droger i samhället. CANs större återkommande nationella undersökningar är Skolelevers drogvanor, Monitormätningarna och Vanor och Konsekvenser¹¹.

Alkohol

Huvudsyftet med monitormätningarna är att ge en bild av den totala alkohol- och tobakskonsumtionen i Sverige, och här inkluderas både registrerade och oregistrerade källor i beräkningarna. Monitormätningarna inleddes år 2000 och har sedan genomförts kontinuerligt och CAN tog över ansvaret för dessa mätningar 2013¹². Monitormätningarna som redovisar alkoholanskaffningen ger en bild av den totala faktiska alkoholförbrukningen medan alkoholvanerapporterna bidrar med att redovisa konsumtionen i olika befolkningsgrupper med hjälp av självdeklarerade uppgifter.

CAN beräknar genom sina monitormätningar fram den totala alkoholkonsumtionen i Sverige genom att summera den registrerade delen av konsumtionen med den oregistrerade delen. Till registrerade delen räknas den alkohol som säljs genom registrerade försäljningskanaler såsom Systembolaget, restauranger och livsmedelsaffärer. Den oregistrerade delen består därmed av alkohol som förs in i landet på annat sätt exempelvis i samband med resor, hemtillverkning, köp av smugglad alkohol och köp via internet. Den oregistrerade delen kartläggs genom frågeundersökningar som är riktade till ett urval i befolkningen mellan 17-84 år.

2019 genomförde CAN en metodförändring i inhämtningen samt viktningen av materialet i mätningarna. Det visade sig att den nya metodiken gav en något högre total konsumtion jämfört med den gamla på grund av att den nya metodiken påverkat den oregistrerade konsumtionen genom att människor rapporterat högre skattningar av smugglad alkohol och även reseinförsel. Detta är bra att ha med sig i åtanke då man läser siffrorna och jämför med tidigare års undersökningar.

Under 2020 uppgick den totala alkoholkonsumtionen i Sverige till 8,64 liter ren alkohol per invånare 15 år och äldre. Den totala alkoholkonsumtionen sjönk med 9 % under perioden 2011 till 2019, enligt undersökningens gamla metodik. I rapporten *Självrapporterade alkoholvanor i Sverige 2004-2020* framgår det att 3 av 4 i den vuxna befolkningen (17-84 år) dricker alkohol minst en gång under en 30-dagars period. Räknar man i liter ren alkohol har årskonsumtionen sjunkit successivt mellan 2004-2019 enligt Guttormsson.

Pandemin hade såklart sin effekt på konsumtionen. I undersökningen *Alkoholkonsumtionen i Sverige 2001-2020* framgår det att den totala alkoholkonsumtionen minskade med 6 % under

¹¹ Trolldal & Åström, 2021

¹² Guttormsson, 2021

2020 jämfört med 2019, i liter ren alkohol per invånare 15 år eller äldre. Av den självrapporterade konsumtionen som framgår av rapporten *Självrapporterade alkoholvanor i Sverige 2004-2020* framgår det att konsumtionen sjönk med 7 % 2020 jämfört med 2019. Enligt Guttormsson kan det minskade resandet och ett minskat socialt umgänge samt färre restaurangbesök vara de främsta förklaringarna till denna nedgång.

Systembolagets försäljning ökade kraftigt under 2020 medan restaurangförsäljningen och samtliga oregistrerade delmängder minskade med undantag för köp via internet. Det konstateras att den registrerade delen av konsumtionen ökade kraftigt under 2020 och uppgick till 88 % av konsumtionen samt att den oregistrerade sjönk till 12 %. Detta kan som tidigare konstateras härledas till de restriktioner som rådde under pandemiåret.

För att nämna något kring kön och ålder så konstaterar Guttormsson att det under undersökningens dryga 15 år har skett en utjämning i alkoholkonsumtionen mellan olika grupper. Män och kvinnor dricker mer lika idag vilket i huvudsak beror på att männens konsumtion har minskat medan kvinnornas konsumtion varit mer oförändrad. Viktigt att nämna är dock att männen fortfarande dricker nästan dubbelt så mycket som kvinnor gör. Guttormsson konstaterar att även åldersgrupperna har närmat sig över tid vilket beror på två rörelser. Delvis har den yngsta åldersgruppen (17-29 år) en klart mindre konsumtion nu än tidigare samtidigt som 65-84 åringarna har ökat sin årliga konsumtionsvolym sedan 2004. Det framgår att när undersökningarna började göras i början på 2000-talet var den yngsta åldersgruppens konsumtion dubbelt så hög jämfört med de äldre medan den 2020 endast uppgick till 11 % högre. Guttormsson lyfter att det är viktigt att poängtera att de personer som idag hör till de äldre inte ökat sin konsumtion i takt med ökad ålder utan att denna grupp ersatt en generation med äldre som hade mindre omfattande alkoholvanor. Generellt sett kan man konstatera att alkoholkonsumtionen minskar i takt med stigande ålder.

Narkotika

I rapporten *Drogutvecklingen i Sverige 2019*, framgår det att användningen av narkotika i Sverige under 2000-talet har varit mer omfattande jämfört med tidigare¹³. Tillgången till narkotika har ökat under 2000-talet, tull och polis har tagit allt större mängder i beslag utan att detta påverkat prisbilden. Undantag gällande prisbilden är cannabis. Enligt CAN beror prisökningen i gatupriserna på hasch och marijuana, dock främst på att styrkan (THC-halten) på dessa produkter har ökat. Tillgängliga data pekar också på att narkotikatillgången ökat regionalt. Till skillnad från läget för 20 år sedan finns numera exempelvis kokain och marijuana att tillgå i de flesta svenska län. Före millennieskiftet var användning av narkotika vanligare i storstadsregioner, i synnerhet Stockholms län, men successivt har en utjämning skett och narkotikaproblemen är idag förhållandevis väl spridda mellan storstads- och icke storstadsregioner.

Utöver detta visar statistik även att könsskillnaderna har ökat under 2000-talet, gällande sjuklighet och dödlighet.

¹³ CAN, 2019

Enligt CAN har en ökning av användning av cannabis skett under 2000-talet i befolkningen 16–84 år. Det framgår att den årsaktuella cannabis konsumtion är vanligast i åldersgruppen 16–29 år men den största ökningen har samtidigt skett bland 30–44-åringar. Totalt har ca 3 % i befolkningen (motsvarande 240 000 personer) använt cannabis senaste året. Användning av cannabis är vanligare bland män än bland kvinnor och könsskillnaderna uppstår i gymnasieåldern men syns inte lika tydligt bland eleverna i årskurs 9.

Dopning

Sundin, Landberg & Ramstedt konstaterar att det är en relativt låg andel i befolkningen som har provat något dopningspreparat¹⁴. Det är nästan uteslutande män som någon gång har dopat sig. För män ligger siffran på 1,12 % och för kvinnor på 0,08 %. Under det senaste året är det 0,12 % män (knappt 5000 män) som använt dopningspreparat och bland kvinnor är siffran ännu lägre (0,04 %) vilket motsvarar ca 1 500 kvinnor.

Tobak

I Sverige utgörs tobaksanvändningen i huvudsak av två tobaksprodukter, snus och cigaretter¹⁵.

Enligt Zetterqvist och Ramstedt hade i genomsnitt 14 % av Sveriges befolkning under 2020 i åldersgruppen 17–84 år rökt vid minst ett tillfälle den senaste månaden. Vidare hade omkring 8 % hade rökt dagligen och 6 % hade rökt sporadiskt. Enligt Zetterqvist och Ramstedt rökte män i något större utsträckning än kvinnor, 16 % respektive 14 %. Yngre rökte i betydligt större utsträckning än äldre¹⁶. I den yngsta åldersgruppen 17–29 år är andelen sporadiska rökare särskilt hög 22 %. Det är endast andelen dagligrökare som sjunkit medan andelen sporadiska rökare har legat på en mer oförändrad nivå. Nedgången utav dagligrökare och mängden cigaretter de röker ha skett under lång tid. I Sverige har andelen dagligrökare halverats under 2003 och Sverige räknas till dem med lägsta antal dagligrökare inom Europeiska unionen (EU). Om vi lägger till andelen snusare med rökare ligger tobaksanvändningen i Sverige närmare snittet i Europa.

Ur rapporten *Tobaksvanor i Sverige 2003-2020* framgår att under 2020 hade i genomsnitt 20 % av befolkningen snusat den senaste månaden. Omkring 16 % var dagliga användare och 4 % var sporadiska snusare. En klar majoritet av snusarna var män. Var tredje man (29 %) hade snusat senaste månaden jämfört med 10 % av kvinnorna.

Under 2007-2008 sågs en minskning utav andelen män som snusade, men nivåerna har därefter tilltagit och år 2020 uppmättes den högsta nivån sedan mätningen startade. Denna trend ses även hos kvinnorna vars användning av snus legat på en stabil nivå fram till år 2013, som därefter succésvit ökat. Under 2020 har andelen snusande kvinnor mer än fördubblats jämfört med hur det såg ut för 5-10 år sedan.

¹⁴ Sundin, E., & Landberg, J., & Ramstedt, M., 2018

¹⁵ Zetterqvist och Ramstedt, 2021

¹⁶ Zetterqvist och Ramstedt, 2019

Under 2020 hade i genomsnitt 1 % av befolkningen i Sverige använt e-cigarett någon gång under de senaste 30 dagarna. Daglig användare utgör knappt 0,5 % och är vanligast i åldrarna 17-29 år.

Regionalt och lokalt

Folkhälsoenkät UNG är en enkät om hälsa och levnadsvanor som görs i alla kommuner i Jönköpings län¹⁷. Resultaten används som ett kunskapsunderlag för kommunernas och Region Jönköpings läns arbete bland ungdomar. Enkäten genomförs bland elever i årskurs 9 och gymnasiet år 2 och genomförs vartannat år¹⁸.

Nedanstående redovisning presenteras utifrån svaren på Folkhälsoenkät UNG 2017, där den totala svarsfrekvensen var 68 % för länet och för Vaggeryds kommun 53 % i årskurs 9 och 58 % för gymnasiet år 2.

Alkohol

Andelen (%) elever som har druckit alkohol det senaste 12 månaderna är, lokalt i Vaggeryds kommun i årskurs 9, 31 % av tjejer och 24 % av killar. Motsvarande i gymnasiet år 2, är 65 % tjejer och 62 % killar. Siffrorna för länet är i årskurs 9, 34 % för tjejer och 27 % för killar, gymnasiet år 2, 65 % tjejer och 60 % för killar.

Andelen (%) elever som har konsumerat alkohol en gång i månaden eller oftare de senaste 12 månaderna, lokalt för Vaggeryds kommun, är på gymnasiet år 2, 23 % tjejer och 40 % för killar. Motsvarande siffra i länet 32 % för tjejer och 37 % för killar.

Narkotika

Andelen (%) elever som blivit erbjudna att köpa eller få narkotika, med narkotika avses t.ex. hasch, marijuana, Spice, amfetamin: Lokalt för Vaggeryds kommun i årskurs 9 är 15 % och på gymnasiet år 2 22 %. Motsvarande i länet 14 % årskurs 9 och 24 % i år 2 gymnasiet.

Andel (%) elever i länet som någon gång har använt narkotika, är i årskurs 9, 2 % tjejer och 4 % killar, gymnasiet år 2, 5 % för tjejer och 9 % för killar¹⁷.

Dopning

Andel (%) elever i länet som någon gång använt anabola steroider/dopningspreparat är årskurs 9 killar 1 % på gymnasiet år 2, 1 %.

Tobak

Andel (%) elever som röker ibland eller varje dag är, lokalt för Vaggeryds kommun 8 % i årskurs 9 och 30 % i gymnasiet år 2. Motsvarande i länet är 10 % i årskurs 9 och 21 % på gymnasiet år 2.

Andel (%) elever som snusar ibland eller varje dag i länet, är i årskurs 9, 3 % tjejer och 12 % killar, gymnasiet år 2, 5 % tjejer och 21 % killar.

¹⁷ Region Jönköpings län, 2018

¹⁸ Folkhälsoenkät ung genomfördes ej 2020 på grund av pandemin

Mål 1 - Minskad tillgång

Insatsområde: Samordnad, effektiv och likvärdig alkohol- och tobakstillsyn

Regionala insatsområden	Kommunal aktivitet	Ansvarig	Uppföljning
Regelbunden och samordnad tillsyn av alla butiker som säljer tobak och folköl samt av samtliga serveringstillstånd.	Tillsyn av försäljning av tobak, receptfria läkemedel, folköl samt tillsyn av servering	Socialförvaltningens fältverksamhet och polismyndighetens områdespolis.	Antal tillsynsbesök Antal tillfällen med samordnad tillsyn
Verka för implementering av metoden kontrollköp eller andra liknande metoder/arbetsätt för att upprätthålla åldersgräns vid försäljning av folköl och tobaksvaror.	Tillsyn av försäljning av tobak, receptfria läkemedel, folköl samt tillsyn av servering	Socialförvaltningens fältverksamhet.	Antal genomförda kontrollköp
Stärka efterlevnaden av tobakslagens bestämmelser när det gäller rökfria skolgårdar genom kontinuerlig tillsyn samt information om lagen, förtydligande av ansvar, införande av rutiner för åtgärder på skolor.	1. Tillsyn av rökfria miljöer, tillsyn i samband med övrig tillsyn för skolor och förskolor	1. Miljö- och byggförvaltningen	1. Löpande enligt tillsynsplan
	2. Rökförbud på alla kommunens skolor	2. Barn- och utbildningsförvaltningen, rektor på respektive skola	2. Rutin ska finnas för efterlevnad
Utöka samarbete mellan kommunala ANDT-samordnare och tillsynshandläggare lokalt och regionalt genom regelbundna träffar som möjliggör erfarenhets- och informationsutbyte och gemensamma insatser.	Spindelklubben, nätverksträffar anordnade av Länsstyrelsen	Socialförvaltningen, ANDT-samordnarna	Antal genomförda nätverksträffar
Regelbunden tillsyn enligt alkohol- och tobakslagen hos länets samtliga kommuner samt arbeta för att förmedla och stödja tillämpningen av alkohol- och tobakslagen på lokal och regional nivå	Delta vid nätverksträffar som anordnas av Länsstyrelsen	Länsstyrelsen	Antal nätverksträffar där kommunen deltagit
Verka för att metoden <i>Ansvarsfull alkoholservice</i> används i sin helhet. Utbildning av serveringspersonal, samverkansgrupp med kommun, polis och restaurangbransch, strukturerad tillsyn.	Anordna utbildning i Ansvarsfull alkoholservice (AAS) GGVV en gång per år	Socialförvaltningen, alkoholhandläggare i samverkan med Gnosjö, Gislaved, Värnamo och Tranemo	Antal gemensamma utbildnings-tillfällen

Förebyggande tillsyn görs med syfte att skapa en god grund för dialog, förståelse och samarbete mellan kommunen och tillståndsinnehavarna. Den förebyggande tillsynen sker genom information, rådgivning och utbildning. Socialförvaltningen tillsammans med kommuner i GGVV (Gnosjö, Gislaved, Värnamo, Vaggeryd) och Tranemo anordnar en gång per år en utbildning i *Ansvarsfull alkoholservice (ASS)*.

Inre tillsyn är av administrativ karaktär och består främst av kontroll och uppföljning av tillståndshavarnas personliga och ekonomiska förhållanden. Den inre tillsynen sker främst genom remissförfarande till exempelvis Skatteverket och Polismyndigheten. Kontroll görs i

kreditupplysningsföretaget Credit Safe. Till den inre tillsynen räknas också granskning av den årliga restaurangrapporten från tillståndshavarna.

Yttre tillsyn är den tillsyn där tyngdpunkten ligger i en kontroll av att alkohollagen följs ute på restaurangerna. Man tittar då bland annat på hur verksamheten bedrivs med tanke på ordning och nykterhet och att försäljningen sker i enlighet med tillståndsbeviset. Den yttre tillsynen består av de kontroller tillståndsmyndigheten gör vid oanmälda besök på serveringsstället. Samordnad tillsyn kan förekomma med andra myndigheter såsom polismyndigheten, skatteverket och miljö – och byggförvaltningen och räddningstjänsten.

Spindelklubben är en samverkan mellan Länsstyrelserna i Blekinge, Halland, Jönköping, Kalmar och Kronoberg. Spindelklubben är ett nätverk där ANDT-samordnare kontinuerligt träffas utifrån aktuella teman och behov. S.et som står för spel om pengar, anges i parentes eftersom det förväntas införlivas i den nya strategin och därför har man inom nätverket redan börjat förbereda sig på detta och införliva det i arbetet.

Syftet med nätverket är att ANDT-samordnare tillsammans ska bli stärkta i sin roll och i sitt arbete genom utvecklingsarbete, kunskapspåfyllnad och erfarenhetsutbyte. Spindelklubben anordnas årligen av ovannämnda länsstyrelser.

Tillsyn av rökfria miljöer

Enligt lagen (SFS 2018:2088) om tobak och liknande produkter ("tobakslagen") finns det vissa miljöer där det är förbjudet att röka för att skydda människor från passiv rökning¹⁹. Med rökning menar man rökning av tobak, upphettning och inhalering av tobak och användning av elektroniska cigaretter. Enligt tobakslagen har kommunen tillsynsansvar över de rökfria miljöerna. I Vaggeryds kommun är det miljö- och byggnadsnämnden som utövar tillsynen över de rökfria miljöerna.

Utbildning i Ansvarsfull alkoholservering (AAS)

Ansvarsfull alkoholservering är en metod vars syfte är att minska våld kopplat till servering av alkohol på serveringsställen. Serveringsställen är bland annat restauranger, sportbarer och studentpubar²⁰. Utbildningen riktar sig enligt Folkhälsomyndigheten till serveringspersonal, tillståndshavare, verksamhetsutövare, ordningsvakter och entrévärdar. Syftet med utbildningen är att personalen skall bli stärkt i sin yrkesroll genom att de ska kunna upptäcka och hantera risksituationer samt förebygga skador som kan uppstå vid alkoholkonsumtion.

Rökförbud på alla kommunens skolor

Sedan 1994 är rökning förbjuden i lokaler avsedda för barnomsorg, skolverksamhet eller annan verksamhet för barn eller ungdom. Detta gäller även på skolgårdar i anslutning till grund- eller gymnasieskolor och på motsvarande områden utomhus vid förskolor och fritidshem.

¹⁹ SFS 2018:2088. *Lagen om tobak och liknande produkter*

²⁰ Folkhälsomyndigheten, 2022a

Insatsområde: Samverkan mellan ANDT-förebyggande och brottsförebyggande arbete på alla nivåer

Regionalt insatsområde	Kommunal aktivitet	Ansvarig	Uppföljning
Arbeta för lokal och regional samverkan mellan ANDT-förebyggande och brottsförebyggande arbete genom forum som möjliggör erfarenhetsutbyte och kunskapsspridning.	<p>1. Delta i länsövergripande nätverksträffar inom ANDT</p> <p>2. Lokalt BRÅ</p> <p>3. Temadag, inför att fylla 15 år</p> <p>4. Lisebergsresan årskurs 9</p> <p>5. Vuxenvandring</p> <p>6. Arbete i Brottsförebyggande rådet (BRÅ) Sammankallande och tillse att rätt frågor hanteras i BRÅ-arbetet</p> <p>7. Samverkan mellan öppna ungdomsverksamheten och fältverksamheten</p>	<p>1. Socialförvaltningen, ANDT -samordnarna</p> <p>2. Barn- och utbildningsförvaltningen, socialförvaltningen, kultur- och fritidsförvaltningen, räddningstjänsten och kommunstyrelsen</p> <p>3. Barn- och utbildningsförvaltningen och polisen, Fågelforsskolan 7-9 och Hjortsjöskolan 7-9</p> <p>4. Socialförvaltningen, barn- och utbildningsförvaltningen, kultur- och fritidsförvaltningen. Fältverksamheten, Fågelforsskolan 7-9 och Hjortsjöskolan 7-9 samt öppna ungdomsverksamheten.</p> <p>5. Socialförvaltningen, fältverksamheten</p> <p>6. Räddningstjänsten, Säkerhets- och beredskapssamordnare</p> <p>7. Kultur- och fritidsförvaltningen och socialförvaltningen. Öppna ungdomsverksamheten och fältverksamheten</p>	<p>1. Antal nätverksträffar där kommunen deltagit</p> <p>2. Antal genomförda BRÅ möten</p> <p>3. Genomförda informations-tillfällen</p> <p>4. Genomförd resa</p> <p>5. Uppföljning efter varje vuxenvandringshelg, samt årlig utvärdering av vuxenvandrings-säsongen</p> <p>6. Antal genomförda BRÅ möten</p> <p>7. Kontinuerlig uppföljning</p>

Regionalt insatsområde	Kommunal aktivitet	Ansvarig	Uppföljning
Öka antalet genomförda polisinsatser mot brottslighet inom ANDT.	Hundsök på högstadieskolorna och gymnasieskolan	Barn- och utbildningsförvaltningen och polismyndigheten	Antal genomförda hundsök.
Samverkan för att fånga upp flickor och pojkar som riskerar att utveckla en kriminell livsstil genom "sociala insatsgrupper" eller liknande arbetsmetoder samt verka för att sprida goda exempel inom länet. Arbetet bör ha ett genusperspektiv för att fånga upp både flickor och pojkar	1. Sopplunch 2. Polismöte med polis, skola och socialtjänst på kommunens högstadieskolor och gymnasiet 3. Allvarssamtal 4. Hälsosamtal årskurs 5 och årskurs 7 Delta i dialog med polisen angående medborgarlöften	1. Socialförvaltningen och kultur- och fritidsförvaltningen. Fältverksamheten och öppna ungdomsverksamheten 2. Socialförvaltningen, polisen och barn- och utbildnings- förvaltningen, Fältverksamheten, Hjortsjöskolan 7-9, Fågelforsskolan 7-9, Fenix, områdespoliserna 3. Barn- och utbildnings- förvaltningen, socialförvaltningen och polismyndigheten. Fågelforsskolan 7-9, Hjortsjöskolan 7-9, Fältverksamheten och områdespoliserna 4. Barn – och utbildnings- förvaltningen, elevhälsan på respektive skola	1. Antal anordnade soppluncher 2. Antal genomförda polismöten 3. Vid behov 4. Vid behov
Öka antalet medborgarlöften med ANDT -förebyggande inslag		Polismyndigheten, socialförvaltningen och BRÅ	Antal medborgarlöften med ANDT-inslag

Delta i länsövergripande ANDT nätverksträffar

Länsstyrelsen anordnar varje år ett antal nätverksträffar inom ANDT och brottsförebyggande arbete. Genom dessa nätverksträffar får kommunens ANDT- samordnare aktuell information från området och har även möjlighet att lära känna andra inom länet som arbetar med samma sak. Nätverksträffarna skapar även utrymme för bro byggande mellan ANDT och det brottsförebyggande arbetet genom att deltagarna ofta arbetar med båda delarna, samt att träffarna ofta behandlar båda dessa.

Brottsförebygganderådet (BRÅ) möten är en samverkan som äger rum två gånger per termin. Syftet med det Brottsförebyggande rådet är att samla kommunledning, politiker, förvaltningschefer samt personer från operativa verksamheter som räddningstjänsten, polisen och fältsekreterarna för att tillsammans diskutera lägesbilden i kommunen. På mötet kan beslut fattas om åtgärder som behöver vidtas för att snabbt kunna stävja ohållbara situationer som uppstått i kommunen. Vidare kan beslut om goda förebyggande insatser fattas samt att kommunledningen och förvaltningscheferna delges en verksamhetsnära bild av läget i kommunen av polis, beredskapssamordnare samt fältsekreterare.

Sopplunchen är ett tillfälle då socialförvaltningen samlar alla aktörer som arbetar med ungdomar för att tillsammans skapa en aktuell lägesbild av hur läget är bland kommunens ungdomar. På sopplunchen diskuteras den gemensamma lägesbilden och på vilket sätt aktörerna på plats kan samverka för att främja och förbättra situationen för ungdomarna i kommunen. Syftet är att sopplunchen skall fungera som en mötesplats för de som arbetar med ungdomar i kommunen samt som ett informativt och effektivt möte för att skapa samverkan mellan dessa aktörer. Sopplunchen anordnas en gång per termin av fältsekreterarna tillsammans med kultur- och fritid. Aktörerna som bjuds in till sopplunchen kan variera utifrån den aktuella lägesbilden i kommunen och vilka som av fältsekreterarna bedöms vara viktiga deltagare för den aktuella sopplunchen.

Polismöte är ett möte mellan fältsekreterare och områdespoliserna där läget i kommunen följs upp. Fältsekreterarna träffar områdespoliserna tillsammans med skolan var sjätte vecka.

Medborgarlöften handlar om att polisen lyssnar på vad de som bor och verkar i ett område upplever som viktigt för att de ska känna sig trygga och säkra. Medborgarlöften syftar till att öka tryggheten, förebygga brott, öka medborgarnas och lokalsamhällets delaktighet i det brottsförebyggande och trygghetsskapande arbetet och stärka förtroendet för polisen²¹.

Temadag: Inför att fylla 15, genomförs årligen i årskurs 8. Information lämnas bl.a. om att man blir straffmyndig vid 15 års ålder. Den sker i samverkan med barn- och utbildningsnämnden samt områdespolisen. Om möjligt, deltar fältsekreterare vid informationstillfällena.

Lisebergsresan för årskurs 9 är en samverkan mellan barn- och utbildningsförvaltningen, socialförvaltningen samt kultur- och fritidsförvaltningen. Syftet med Lisebergsresan är att minska ungdomarnas tillgång till alkohol och narkotika under skolavslutningen i årskurs 9 och förskjuta alkoholdebuten för ungdomarna, genom att erbjuda dem en resa till Liseberg med stort antal närvarande vuxna från de olika förvaltningarna. Kommunen bjuder på bussresa, entré till Liseberg samt matkupong att nyttja på Liseberg.

Vuxenvandringen är en samverkan mellan kommunstyrelsen, barn- och utbildningsnämnden, socialnämnden, kultur- och fritidsnämnden samt kommunens föreningsliv. I vuxenvandringen kan föreningar som är registrerade i Vaggeryds kommun delta. Syftet med vuxenvandringen är att öka vuxen närvaron i kommunen för att minska ungas tillgång till narkotika,

²¹ Polismyndigheten, (u.å.)

dopningsmedel, alkohol och tobak. Vuxenvandringen genomförs, i genomsnitt tre helger per månad, från påsklovet fram till höstlovet.

Samverkan mellan den öppna ungdomsverksamheten och fältverksamheten sker kontinuerligt. Fältsekreterarna prioriterar att besöka fritidsgårdarna UC och UG under sina fältpass och deltar även under lovaktiviteter som anordnas av den öppna ungdomsverksamheten. Samverkan bidrar till en ökad trygghet för kommunens ungdomar genom att det finns flera vuxna personer på plats. Personal inom de olika verksamheterna får tidigt kännedom om ungdomar som befinner sig i riskzonen för att utveckla destruktiva levnadsvanor. Och kan därmed gå in tidigt med olika kompetens och befogenheter för att stötta ungdomen ifråga. Samverkan leder också till en bättre överblick över aktuella trender inom ungdomsgruppen som helhet.

Hundsök kan genomföras i förebyggande syfte på högstadieskolorna och gymnasieskolan. Syftet med hundsöket är både att förebygga bruk av narkotika på skolan samt att upptäcka förekomsten av narkotika i skolans lokaler. Hundsök har en förebyggande och främjande funktion eftersom det skapar diskussion bland ungdomarna samt vårdnadshavare kring narkotikabruk. Hundsök på skolan sänder även en signal till eleverna att narkotika inte är något som accepteras på skolan och att man på olika sätt arbetar med detta.

Allvarssamtal hålls i ett tidigt skede med ungdomar som uppvisar ett normbrytande beteende. Vid samtalet deltar ofta personal från skolan, områdespolis, mottagningsenheten på socialförvaltningen samt fältsekreterare. Ibland är även vårdnadshavare deltagande vid mötet. Syftet med mötet är att tidigt upplysa ungdomen om att beteendet inte är acceptabelt samt att försöka hitta vägar att hjälpa ungdomen att sluta med det normbrytande beteendet.

Hälsosamtal erbjuds till alla elever årskurs 5 och årskurs 7 hos skolsköterska och skolkurator. Detta görs för att förebygga ohälsa och för att kunna remittera vidare vid behov.

Mål 2 – Senare debutålder

Insatsområde: En hälsofrämjande skola utifrån elevers olika förutsättningar och behov

Regionalt insatsområde	Kommunal aktivitet	Ansvarig	Uppföljning
Arbeta för tobaksfri skoltid	1. Hälsosamtal 2. Tillsyn av rökfria skolgårdar i samband med övrig tillsyn av skolor och förskolor	1. Barn- och utbildningsförvaltningen, Hjortsjöskolan 7-9, Fågelforsskolan 7-9, Fenix 2. Miljö- och byggförvaltningen	1. Genomförs hälsosamtal 2. Löpande enligt tillsynsplan
Verka för aktuella ANDT-policys och handlingsplaner i länets grund- och gymnasieskolor.	1. Verka för aktuella ANDT-policys och handlingsplaner i kommunens högstadieskolor och gymnasieskolor	1. Barn- och utbildningsförvaltningen, Socialförvaltningen, ANDT- samordnarna	1. Finns det uppdaterade ANDT handlingsplaner för kommunens högstadieskolor och gymnasieskola
Genomföra länsövergripande folkhälsoenkät <i>Folkhälsa Ung</i> vartannat år (2017, 2020 och 2023). Synliggöra och sprida resultatet samt identifiera behov utifrån resultatet och planera riktade insatser.	Folkhälsoenkät UNG	Region Jönköpings län, barn- och utbildningsförvaltningen. Hjortsjöskolan 7-9, Fågelforsskolan 7-9, Fenix	Antal genomförda enkäter

Hälsosamtal erbjuds till alla i årskurs 8 och årskurs 1 på gymnasiet hos skolsköterska och skolkurator. Detta görs för att förebygga ohälsa och för att kunna remittera vidare vid behov.

Folkhälsoenkät UNG som genomförs i Jönköpings län vartannat år på högstadiet och i år 2 på gymnasiet, ger en bild över elevernas upplevda känsla kring ANDT frågorna. Enkäten görs av Region Jönköpings län, de sammanställer och tillhandahåller resultatet.

Tillsyn av rökfria skolgårdar

Rökning är sedan 1994 förbjuden i lokaler avsedda för barnomsorg, skolverksamhet eller annan verksamhet för barn eller ungdom. **Fel! Bokmärket är inte definierat.** Detsamma gäller på skolgårdar i anslutning till grund- eller gymnasieskolor och på motsvarande områden utomhus vid förskolor och fritidshem. Enligt tobakslagen har kommunen tillsynsansvar över de rökfria miljöerna²². I Vaggeryds kommun är det miljö- och byggnadsnämnden som utövar tillsynen över rökfria skolgårdar och förskolor.

²² SFS 2018:2088. *Lagen om tobak och liknande produkter*

Insatsområde: Effektivt arbete mot langning av alkohol och tobak

Regionalt insatsområde	Kommunal aktivitet	Ansvarig	Uppföljning
Genomföra informationsinsatser och sprida nationella kampanjer riktade till föräldrar, syskon, unga vuxna kring årliga risktillfällen såsom, skolavslutningar, student, valborg, midsommar, jul och nyår med syfte att motverka langning av alkohol och tobak.	1. Uppsökande arbete genom fältverksamhet 2. Informera om tonårsparlören genom sociala medier	1. Socialförvaltningen, fältverksamheten 2. Socialförvaltningen, Kommunledningen. Kommunikatörerna och fältverksamheten	1. Förekommer det uppsökande arbete 2. Genomförda kommunikationsinsatser och inlägg
Regelbundna träffar inom ramen för föräldrastödsuppdraget för att möjliggöra erfarenhetsutbyte och samverkan mellan föräldrastödjande aktörer i länet.	Upprätthålla föräldrastödsprogram	Socialförvaltningen, IFO Öppenvård	Antal genomförda föräldrastödsprogram och antal deltagare i program
Sprida kunskap om <i>Tonårsparlören</i> som ett verktyg för att samtala om alkohol med ungdomar.	1. Sprida information om <i>Tonårsparlören</i> på sociala medier	1. Socialförvaltningen, fältverksamheten	1. Genomförda insatser/medieinsatser i kommunen för att sprida kunskap om tonårsparlören
	2. Sprida information om <i>Tonårsparlören</i> på kommunens bibliotek	2. Kultur- och fritidsförvaltningen. Biblioteket	2. Planerad aktivitet

Tonårsparlören är en bok om frågor och svar om ungdomar och alkohol. Varje år ges den ut av IQ som arbetar för en smartare alkoholsyn i Sverige. *Tonårsparlören* är tänkt att fungera som ett verktyg för att underlätta för föräldrar att prata om alkohol med sina ungdomar. Socialförvaltningen ser *tonårsparlören* som ett bra redskap i att hjälpa föräldrar att prata med sina ungdomar om alkohol och alkoholvanor på ett bra och enkelt sätt. Varje år inför Valborgsmässoafton informeras därför föräldrar och andra vuxna om *tonårsparlören* via fältsekreterarnas sociala medier. Biblioteken i kommunen kommer framöver att delta i spridningen av *tonårsparlören* genom att ha boken tillgänglig och informera om den för sina besökare.

Uppsökande arbete utförs av socialförvaltningens fältsekreterare, de föreningar som deltar i vuxenvandringen samt områdespoliserna. Fältsekreterarna utför uppsökande arbete både under dagtid, kvällstid samt helger. Extra fokus läggs på uppsökande arbete under riskhelger såsom exempelvis skolavslutningshelgen. Vuxenvandring genomförs i kommunen fredag och lördag kvällar i genomsnitt tre helger i månaden från påsklovet fram till höstlovet.

Föräldrastödsprogrammen som genomförs i Vaggeryds kommun är en viktig arena för att förebygga och uppmärksamma ANDT-relaterad ohälsa. Programmen som erbjuds är ICDP (International Child Development Programme), på svenska vägledande samspel, samt COPE

(Community Parent Education) -föräldrautbildning. Vi behöver bibehålla dessa program som finns men samtidigt se över en utveckling av föräldrastödsprogrammen.

Insatsområde: Spridning och tillämpning av ett kunskapsbaserat cannabisförebyggande arbete

Regionalt insatsområde	Kommunal aktivitet	Ansvarig	Uppföljning
Verka för ett evidensbaserat tobaksförebyggande arbete med syfte att bland annat förebygga cannabisbruk	Lokal samverkan	Barn och utbildningsförvaltningen, socialförvaltningen, kultur- och fritidsförvaltningen	Vid behov

Lokal samverkan för att verka för ett tobaksförebyggande arbete i kommunen. Samverkan utgör grunden för ett framgångsrikt tobaksförebyggande arbete där barn och unga inte börjar använda tobaksprodukter samt att tobaksanvändningen minskar bland dem som brukar tobaksprodukter. Samverkan sker på olika nivåer inom kommunen från kommunledning till det operativa arbetet inom respektive verksamhet.

Mål 3- Skadligt bruk ska minska

Insatsområde: Uppmärksamma och förebygga ANDT-relaterad ohälsa inom olika arenor

Regionalt insatsområde	Kommunal aktivitet	Ansvarig	Uppföljning
Uppmärksamma och förebygga ANDT-relaterad ohälsa inom olika arenor	1. Upprätthålla föräldrastödsprogram 2. Föreningsbidrag 3. Identifiera eventuellt missbruk i samband med ekonomiskt bistånd 4. Rutiner inom ekonomiskt bistånd gällande missbruk 5. Rutiner kring nya deltagare hos arbetsmarknads-enheten	1. Social-förvaltningen, IFO öppenvård 2. Kultur- och fritidsförvaltningen 3. Arbetsmarknads-enheten, Ekonomiskt bistånd 4. Arbetsmarknads-enheten, Ekonomiskt bistånd 5. Arbetsmarknads-enheten, Ekonomiskt bistånd	1. Antal genomförda föräldrastödsprogram och antal deltagare i program 2. Årlig redovisning av policy rörande föreningens strategi och förebyggande arbete mot ANDT frågor 3. Löpande 4. Löpande 5. Löpande
Verka för en ökad samverkan med arbetsgivarorganisationer i länet med syfte att införa ANDT-fri arbetstid	1. Rökfri arbetstid 2. Rökfritt på alla skolor	1. Kommunledningen, Personalchef Ansvarig chef för respektive enhet. 2. Barn – och utbildnings-förvaltningen, rektor på respektive skola	1. Vid behov 2. Vid behov
Öka kunskapen om skadeverkningar med dopningsbruk samt möjligheter till vård och behandling genom kompetenshöjande insatser riktat till personal inom hälso- och sjukvården och personal på träningsanläggningar	1. Öka kunskap om dopning	1. Ansvariga chefer i respektive enhet inom socialförvaltning respektive kultur och fritid.	1. Kompetens-utveckling sker kontinuerligt samt vid behov i individuella ärenden
Sprida metoden 100 % hårdträning i länet	1. Tillgängliggöra material om 100 % hårdträning på sim- och sporthallarna	1. Kultur- och fritidsförvaltningen, verksamhetschef för sim- och sporthallarna	1. Vid behov

Föräldrastödsprogrammen som genomförs i Vaggeryds kommun är en viktig arena för att förebygga och uppmärksamma ANDT-relaterad ohälsa. De program som erbjuds är ICDP (International child development programme) - vägledande samspel och COPE (Community Parent Education) -föräldrautbildning. Vi behöver bibehålla de programmen som finns men samtidigt se över en utveckling av föräldrastödsprogrammen.

Föreningsbidrag som ges av kultur- och fritidsnämnden förutsätter att all barn- och ungdomsverksamhet bedrivs i en drogfri miljö. Om ingen redovisning av föreningens förebyggande arbete och strategi mot droger i alla former redovisas vid ansökan om bidrag kan bidragen reduceras eller helt utgå.

Identifiera eventuellt missbruk i samband med ekonomiskt bistånd

I utredningen för ekonomiskt bistånd ser man på orsaken till behovet samt vilken ytterligare hjälp medborgaren kan behöva och då kan de framgå att det förekommer missbruk på olika nivåer hos individerna.

Rutiner inom ekonomiskt bistånd gällande missbruk

Inom ekonomiskt bistånd finns rutiner för hur man skall gå tillväga då det identifieras att individen behöver hjälp med missbruksproblematik.

Rutiner kring nya deltagare hos arbetsmarknadsenheten

Arbetsmarknadsenhetshandläggare ställer standardiserade frågor till alla nya deltagare hos arbetsmarknadsenheten för att identifiera eventuellt missbruk.

Rökfri arbetstid handlar om att Vaggeryds kommun skall bli en rökfri kommun. Tanken är att detta skall ske genom att aktivt arbeta med stöd till anställda, hjälpa dem som vill sluta röka och att arbeta förebyggande mot barn och ungdomar så att de inte börjar röka. Målen enligt kommunens policy för en rökfri arbetstid/arbetsplats (2008) är att samtliga medarbetare i kommunen skall vara rökfria och att medarbetarna skall få mer tid åt arbete och fritid. Syftet med policyn är att minska de anställdas tobaksbruk och ytterst att ingen anställd, vård – eller omsorgstagare, elev eller barn ska utsättas för de hälsorisker som följer av tobaksrök.

Öka kunskap kring dopning

Kompetensutveckling sker kontinuerligt inom området dopning för personal som arbetar mot personer med missbruksproblematik inom myndighetsutövning och verkställighet IFO öppenvård och fältverksamhet på socialtjänsten samt förebyggande inom kultur och fritid.

100 % Ren Hårdträning är en metod som enligt det nationella nätverket ”Ren hårdträning”²³ syftar till att minska användning och tillgång utav anabola androgena steroiders och andra dopningspreparat bland besökande på träningsanläggningarna i kommunen. Planen är att tillgängliggöra information kring 100 % Ren Hårdträning på kommunens sim och sporthallar.

Rökfritt på alla skolor

Sedan 1994 är rökning förbjuden i lokaler avsedda för barnomsorg, skolverksamhet eller annan verksamhet för barn eller ungdom. Detta gäller även på skolgårdar i anslutning till grund- eller gymnasieskolor och på motsvarande områden utomhus vid förskolor och fritidshem.

²³ www.renhardtraning.com

Mål 4 - Ökad tillgänglighet till vård

Insatsområde: Samverkan för en sammanhållen vård

Regionalt insatsområde	Kommunal aktivitet	Ansvarig	Uppföljning
Arbeta för en ökad kunskap om beroendeframkallande och narkotikaklassade läkemedel bland personal inom missbruks- och beroendevård	1. Rätt kompetens på medarbetare samt kompetensutveckling inom äldreomsorgen. Vid behov lokal information i ämnet. Kunskapsöverföring i gemensamma ärenden inom Individ- och familjeomsorgens öppenvård och äldreomsorgen 2. Kompetens-utveckling inom arbetsmarknads-enheten	1. Socialförvaltningen, Myndighet och äldreomsorgen, chefer på myndighet 2. Arbetsmarknads-enheten, Ekonomiskt bistånd	1. Kontinuerligt och vid behov 2. Löpande
Verka för ett skapa rutiner för användning av Socialstyrelsens riskbedömningsinstrument FREDA eller andra liknande bedömningsinstrument inom verksamheter som möter personer med missbruks- och beroendeproblematik för att identifiera våld i nära relationer.	1. Rätt kompetens hos medarbetare som använder sig av instrumentet FREDA. Vid behov lokal information i ämnet. Kunskapsöverföring i gemensamma ärenden.	1. Socialförvaltningen, Myndighet och IFO verkställighet.	1. Kontinuerligt och vid behov
Samverkan för en sammanhållen vård	1. SEXIT enkät 2. Riktade sysselsättningsinsatser till personer med missbruksproblematik	1. Region Jönköpings län och socialförvaltningen, Ungdomsmottagningen 2. Arbetsmarknads-enheten, Ekonomiskt bistånd	1. Löpande 2. Löpande

Ungdomsmottagningen är en samverkan mellan Region Jönköpings län och Vaggeryds kommun. Kurator på ungdomsmottagningen är en del av socialförvaltningens öppenvård och undersköterska samt barnmorskor är anställda av Region Jönköpings län.

Ungdomsmottagningen är till för ungdomar från 13 till 22 år, som har funderingar kring känslor, mående, kroppen, relationer, kärlek och sexualitet, preventivmedel, graviditet och könssjukdomar.

SEXIT är ett forskningsprojekt och en metod som syftar till att unga som är sexuellt risktagande eller utsatta och/eller personer med erfarenhet av våld, ska identifieras och erbjudas relevant vård och stöd. *SEXIT* består av en förberedande utbildning, ett frågeformulär och en handbok som används som ett verktyg för att på ett standardiserat sätt ställa viktiga och ibland känsliga frågor i mötet. Genom ett strategiskt arbete kan prevention,

vård och stöd relaterat till STI, oplanerade graviditeter och våld förbättras, och en jämlik vård säkerställas. Målgruppen för SEXIT är primärt ungdomsmottagningar.

SEXIT 3.0 har tagits fram av Kunskapscentrum för sexuell hälsa i samarbete med Sexualmedicinskt centrum-Pilen, Västra Götalandsregionens kompetenscentrum om våld i nära relationer och Smittskydd Västra Götaland²⁴.

Kompetensutveckling inom socialförvaltningen sker kontinuerligt samt vid behov. Det är viktigt att personal har rätt kompetens för att kunna erbjuda rätt stöd och hjälp till kommunens invånare. Socialförvaltningen arbetar även över gränserna i individärenden för att medborgarna skall få bästa möjliga hjälp och stöd och att alla behov skall kunna tillgodoses så gott som möjligt.

Kompetensutveckling inom arbetsmarknadsenheten sker kontinuerligt av all personal inom området missbruk – och beroende.

Riktade sysselsättningsinsatser till personer med missbruksproblematik erbjuds på mötesplats som bedrivs av socialförvaltningen och kommunstyrelsen. Arbetsmarknadsenheten erbjuder i denna verksamhet riktade sysselsättningsinsatser till personer med missbruksproblematik.

Insatsområde: Insatser för att nå socialt och hälsomässigt utsatta till följd av missbruk eller beroende

Regionalt insatsområde	Kommunal aktivitet	Ansvarig	Uppföljning
Kartlägga behov av skydds- och stödinsatser för våldsutsatta personer med beroende- och missbruksproblematik.	Erbjuder stödinsatser till personer med missbruk och beroende genom mötesplatsens verksamhet	Socialförvaltningen och arbetsmarknadsenheten.	Vid behov

Mötesplats är en samverkan mellan socialförvaltningen, arbetsmarknadsenheten och kyrkorna i Vaggeryds kommun. Mötesplats är en lågröskelverksamhet som vänder sig till människor som befinner sig i någon form av utanförskap. Målsättningen med mötesplats är att ge ett socialt sammanhang, skapa delaktighet, erbjuda sysselsättning och en möjlighet att få hjälp för att bryta ett missbruk. Socialförvaltningen har öppenvård för missbrukare på mötesplats och arbetsmarknadsenheten (AME) har en sysselsättningsansvarig. Detta gör att kommunen kan erbjuda både behandling och sysselsättning på mötesplats. Till mötesplats kan man bli remitterad genom socialtjänsten eller AME men man kan också själv ta kontakt för att ta del av verksamheten.

²⁴ SRHR.se - Sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter.

Mål 5 – Minskat antal döda och skadade

Insatsområde: Erbjudna ändamålsenligt stöd för att skydda barn

Regionalt insatsområde	Kommunal aktivitet	Ansvarig	Uppföljning
Verka för ett förstärkt barnrättsperspektiv genom att öka kunskapen om barns egna erfarenheter av att växa upp i hem med missbruksproblematik samt att tillgängliggöra information för barn om vart de själva kan vända sig för att få stöd och hjälp.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kompetens-utveckling påbyggnad och repetition i barnrättsperspektiv och barnkonventionen för barnhandläggare och arbetsutskott 2. Råd och stöd via mottagningsenheten samt ansvariga handläggare i utredningen 3. Undervisning i ämnet barnrättsperspektiv 4. Hälsosamtal i förskoleklass, årskurs 4 och årskurs 8 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Socialförvaltningen, Myndighet barn – och unga, enhetschefer för respektive enhet 2. Socialförvaltningen, enhetschefer för respektive enhet 3. Barn- och utbildningsförvaltningen 4. Barn- och utbildningsförvaltningen 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kontinuerligt och vid behov 2. Kontinuerligt vid behov 3. Vid behov 4. Vid behov
Utbildning i förstärkt barn- och föräldraperspektiv för att öka kunskapen om barn i riskmiljöer inom verksamheter så som skola, socialtjänst, föreningar och idrottsrörelse samt för att inom dessa verksamheter tydliggöra/implementera rutiner för orosanmälan.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Samverkan – tydliggöra rutiner och skyldigheter för orosanmälan till socialtjänsten om barn far illa enl. 14 kap 1§ SoL²⁵ 2. Planering för kompetensutvecklingsplan 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Barn- och utbildningsförvaltningen, socialförvaltningen och kultur- och fritidsförvaltningen 2. Socialförvaltningen, Förvaltningsledningen 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Respektive enhetschef eller motsvarande ska se till att denna rutin efterföljs 2. Inget påbörjat arbete, men planering pågår
Verka för att utveckla arbetet med SMADIT-metoden i länet samt arbeta aktivt med barnperspektivet och orosanmälningar	1. Arbetar utifrån SMADIT-modellen. Hantering av orosanmälningar för barn enligt socialtjänstlagen 14 kap. 1§ SoL och gör skyddsbedömningar. Erbjuder råd och stöd vid inkomna ärende.	1. Socialförvaltningen, mottagningsenheten, enhetschef för respektive enhet.	1. Kontinuerligt utifrån metoden
Trafiksäkerhetsarbete, mot alkohol och droger i trafiken genom kontroller, kommunikation kring insatsveckor,	1. Kontinuerlig utbildning av allmänheten där även trafiksäkerhet, alkohol i trafik etc. ingår i vissa utbildningar	1. Räddningstjänsten, utbildningsansvarig	1. Utbildningsuppföljning varje år

²⁵ SFS 2001:453 Socialtjänstlag 14 kap 1§

information om trafiksäkerhet	2. Temakväll på fritidsgårdarna på ämnet trafiksäkerhet mot alkohol och droger i trafiken	2. Kultur- och fritidsförvaltningen. Öppna ungdomsverksamheten	2. Planerad aktivitet
	3. Trafik-säkerhetsprogram 2019-2023	3. Tekniska förvaltningen	3. Uppdateras vid varje mandatperiod

Samverkan kring rutiner för orosanmälan Som en del i att få till samverkan och gemensamma rutiner kring arbete med barn och unga i kommunen har gemensamma träffar mellan barn – och utbildningsförvaltningen samt individ- och familjeomsorgen skett 1-2 ggr/år. Vid dessa tillfällen har man samverkat i tvärprofessionella grupper i vilka man har diskuterat fiktiva ärenden och dilemman som kan uppstå inom de olika verksamheterna. Detta för att få en fördjupad kunskap om våra respektive områden.

Som ett ytterligare led i detta har mottagningssekreterare varit ute i verksamheterna för att sprida kunskap för anmälningspliktiga om när och hur orosanmälan för barn/unga skall lämnas. Resultatet blev tydligare anmälningar med mer relevant innehåll.

Mottagningssekreterare har även arbetat fram en mall för orosanmälan som finns tillgänglig på kommunens hemsida. Denna skall vid orosanmälan från anmälningspliktiga alltid användas och lämnas in skriftligt. Innan en skriftlig anmälan lämnas in kan en muntlig anmälan göras, om situationen är av mer allvarlig karaktär och kontakt inte kan avvaktas. Anmälningspliktiga kan också alltid ta en kontakt för att diskutera ett ärende med mottagningssekreterare anonymt, för att få råd kring hur de bör gå vidare om de är osäkra på om situationen kräver en anmälan eller inte. Genom att använda sig av samma mall för anmälan och utbildningstillfällen där alla anmälningspliktiga inom barn- och utbildningsnämnden (och även andra som personal inom hälso- och sjukvård) får samma information, så ökar möjligheterna för att barn och unga som misstänks fara illa fångas upp.

SMADIT står för Samverkan mot alkohol och droger i trafiken och är en samverkan mellan olika myndigheter med syfte att ge stöd till personer som rapporterats för ratt-, drogratt- eller sjöfyllerister²⁶. Visionen är enligt Folkhälsomyndigheten att så snabbt som möjligt, helst inom 24 timmar, kunna erbjuda hjälp att komma i kontakt med socialtjänst eller beroendevård. Målet är att minska antalet påverkade förare, genom att adressera problem och på så vis minska antalet återfall bland ratt-, drogratt- eller sjöfyllerister.

Temakväll på fritidsgårdarna kommer anordnas årligen för att lyfta ämnet trafiksäkerhet och alkohol och droger i trafiken. Syftet med dessa temakvällar är att öka kunskapen bland de ungdomar som besöker fritidsgårdarna kring dessa ämnen. Hur dessa kvällar genomförs kan variera från år till år.

²⁶ Folkhälsomyndigheten, 2022b

Kontinuerlig utbildning av allmänheten

Räddningstjänsten i Vaggeryds kommun erbjuder olika typer utav utbildningar till allmänheten där trafiksäkerhet, alkohol i trafiken och annan relevant trafiksäkerhetskunskap ingår.

Kompetensutveckling inom socialförvaltningen sker kontinuerligt samt vid behov. Det är viktigt att personal har rätt kompetens för att kunna erbjuda rätt stöd och hjälp till kommunens invånare. Barnrättsperspektivet har fått en större vikt i arbetet efter att barnkonventionen blev lag 2020 och det är viktigt att ständigt arbeta med att perspektivet framlyfts i arbetet inom socialförvaltningens olika verksamheter.

Planering av kompetensutvecklingsplan inom socialförvaltningen. Kompetensutveckling är en viktig del inom socialförvaltningens verksamheter för att kunna erbjuda medborgarna bästa möjliga stöd och service. En kompetensutvecklingsplan är därför en viktig del i skapandet av ett kontinuerligt och kvalitetssäkrat arbete.

Råd och stöd är en del av socialförvaltningens service till medborgarna och erbjuds till barn, ungdomar och föräldrar. Syftet med råd och stöd är att erbjuda ett sätt att lätt komma i kontakt med socialtjänsten där hjälpen är frivillig och inget journalförs från samtalen. Barn och ungdomar kan erbjudas samtal om det som bekymrar dem och föräldrar kan erbjudas samtal om de känner oro för deras barn eller tonåringar. Socialtjänstens öppenvård erbjuder upp till fem samtal, där målet är att tillsammans hjälpas åt att hitta vägar till en positiv förändring.

Hälsosamtal erbjuds till alla elever i förskoleklass, årskurs 4 och årskurs 8 hos skolsköterska och skolkurator. Detta görs för att förebygga ohälsa och för att kunna remittera vidare vid behov.

Undervisning i ämnet barnrättsperspektiv

Skolan lyfter ämnet "barnrättsperspektiv" i flera kurser under barnens skolgång.

Trafiksäkerhetsprogram 2019-2023

Syftet med programmet är att systematiskt arbeta för ett system som förbättrar säkerhet och tillgänglighet i trafiken.

Insatsområde: Insatser för att motverka trafikrelaterade skador och dödsfall till följd av alkohol- och narkotikabruk

Regionalt insatsområde	Kommunal aktivitet	Ansvarig	Uppföljning
Verka för att utveckla arbetet med <i>SMADIT</i> -metoden i länet samt arbeta aktivt med barnperspektivet och orosanmälningar.	Socialtjänsten erbjuder samtal till personer som omhändertas av polisen enligt LOB	Socialförvaltningen i samverkan med polismyndigheten. Mottagningsenheten	Antal tillfrågade

Uppföljning och utvärdering av handlingsplanen

Den lokala ANDT handlingsplanen för Vaggeryds kommun skall utvärderas och följas upp en gång varje mandatperiod det vill säga med ett intervall på fyra år.

Den löpande utvärderingen och uppföljningen av aktiviteterna i ANDT handlingsplanen kommer att ske i respektive ordinarie verksamhet.

Referenser

- Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, CAN. (2019). *Drogutvecklingen i Sverige 2019* (Rapport 180). <https://www.canse.cdn.triggerfish.cloud/uploads/2020/01/can-rapport-180-drogutvecklingen-i-sverige-2019.pdf>
- Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, CAN. (2015). *Negativa konsekvenser av alkohol, narkotika och tobak i Sverige – en ett årsuppföljning av beroende och utsatthet för närståendes bruk* (Rapport 149). <https://www.canse.cdn.triggerfish.cloud/uploads/2020/01/can-rapport-149-negativa-konsekvenser-av-alkohol-narkotika-och-tobak-i-sverige.pdf>
- Centralförbundet för alkohol – och narkotikaupplysning, CAN. (2020). *Ny ANDT-strategi från 2021*. CAN. <https://www.can.se/nyheter/ny-andt-strategi-fran-2021/>
- Folkhälsomyndigheten. (2022a, 11 mars). *Ansvarsfull alkoholserving*. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/livsvillkor-levnadsvanor/andts/tillsynsvagledning/alkoholdrycker/ansvarsfull-alkoholserving/>
- Folkhälsomyndigheten. (2022b, 29 mars). *SMADIT, Samverkan mot alkohol och droger i trafiken*. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/livsvillkor-levnadsvanor/andts/vad-vi-gor-inom-andts/nationell-samordning-och-samverkan-inom-andts/smadit/>
- Guttormsson, U. (2021). *Självrapporterade alkoholvanor i Sverige 2004-2020*. Rapport 204. Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning: Stockholm.
- Karolinska Institutets folkhälsoakademi, KFA. (2019). *SOTIS: Samtal om tobak i skolan* (2010:13). http://dok.slso.sll.se/CES/FHG/Tobak/Rapporter/Aldre_rapporter/sotisrapport.2010_13.pdf
- Länsstyrelsen Jönköpings län. (2017). *Handlingsplan för det ANDT-förebyggande arbetet i Jönköpings län 2017-2021*. <https://www.lansstyrelsen.se/download/18.4771ab7716298ed82ba85ac/1526068401260/handlingsplan%20för%20det%20ANDT-förebyggande%20arbetet%20i%20Jönköping%20län,%202017-2021.pdf>
- Polismyndigheten, (u.å.) *Medborgarlöften och lokal samverkan*. Hämtad 20-04-14 från <https://polisen.se/Medborgarloften/>
- Regeringen. (2021a). *ANDTS-strategi 2021-2025*. <https://www.regeringen.se/regeringens-politik/andts-strategi-2021-2025/>
- Regeringen. (2021b, 22 mars). *En förnyad strategi för politiken om alkohol, narkotika, dopning, tobak och nikotin samt spel om pengar 2021-2025*. <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/propotion/2021/03/prop.-202021132/>
- Region Jönköpings län. (2018). *Folkhälsoenkät UNG 2017*. <https://utveckling.rjl.se/globalassets/utveckling-i-jonkopings-lan/hur-gar-det/halsa/lansrapport---folkhalsoenkät-ung-2017-inkl-bilagor.pdf>
- Ren hårdträning. (u.å.). *100 % ren hårdträning förklaring av vår metod*. <https://www.renhardtraning.com/var-metod>
- Riksdagen. (2021a, 8 juni). *Socialutskottet föreslår nej till regeringens ANDTS-strategi*. <https://www.riksdagen.se/sv/aktuellt/2021/jun/8/socialutskottet-foreslar-nej-till-regeringens-andts-strategi/>
- Riksdagen. (2021b, 15 juni). *En förnyad strategi för politiken avseende alkohol, narkotika, dopning, tobak och nikotin samt spel om pengar 2021–2025 Socialutskottets betänkande 2020/21:SoU25*. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/arende/betankande/en-fornyad-strategi-for-politiken-avseende_H801SoU25
- SEXIT – Samtal om sexuell hälsa och erfarenhet av våld. SRHR- Sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter. <https://srhr.se/kunskapspafyllning/sexit/>
- SFS 2018:2088. *Lagen om tobak och liknande produkter*. <https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag->

20182088-om-tobak-och-liknande-produkter_sfs-2018-2088

SFS 2001:453 Socialtjänstlag 14 kap. 1§

[https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-](https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/socialtjanstlag-2001453_sfs-2001-453)

[forfattningssamling/socialtjanstlag-2001453_sfs-2001-453](https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/socialtjanstlag-2001453_sfs-2001-453)

Skr. 2015/16:86. *En samlad strategi för alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobakspolitiken 2016-2020*. Hämtad från

https://www.regeringen.se/491aa1/contentassets/0cb3c9b3b28b49678a7205a3672b3e85/en-samlad-strategi-for-alkohol--narkotika--dopnings--och-tobakspolitiken-20162020-skr.-2015_16-86.pdf

Sundin, E., & Landberg, J., & Ramstedt, M. (2018). *Negativa konsekvenser av alkohol, narkotika och*

tobak – en studie med fokus på beroende och problem från andras konsumtion i Sverige 2017. Rapport 174. Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning: Stockholm.

Trolldal & Åström, V. (2021). *Alkoholkonsumtionen i Sverige 2001-2020*. Rapport 22. Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning: Stockholm.

Zetterqvist, M. & Ramstedt, M. (2021). *Tobaksvanor i Sverige 2003-2020*. Rapport 206. Centralförbundet för alkohol – och narkotikaupplysning: Stockholm.

Zetterqvist, M. & Ramstedt, M. (2019). *Tobaksvanor i Sverige 2003-2018*. Rapport 183. Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning: Stockholm.